

УДК: 373.5:811.161.2 (477)

Заєць Валентина Григорівна, канд. пед. наук,

ст. викл. кафедри української мови

Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Розвиток позакласної українськомовної освіти (60-70-і рр. XX ст.)

Анотація. У статті розглянуто історичні умови розвитку форм позаурочної системи навчання української мови в загальноосвітніх закладах України в період 60-70-х років XX століття. Висвітлено позитивні і негативні сторони організації та змісту позакласної роботи з української мови.

Ключові слова: розвиток, позаурочні заняття, позакласна робота, форми навчання, форми роботи.

Актуальність проблеми. Оновлення системи українськомовної освіти спрямовує вітчизняну школу на підготовку підростаючого покоління, здатного засобами комунікації розв'язувати найскладніші питання життєдіяльності суспільства. Позакласна робота з української мови посідає чільне місце в навчально-виховному процесі, оскільки покликана збагачувати знаннями теоретичного матеріалу, виробляти практичні вміння, формувати навички, створювати інтелектуальне середовище для розвитку творчої ініціативи.

Питанню становлення позакласної українськомовної освіти у 60–70-і роки XX століття як одного з дієвих засобів поглиблення знань з української мови приділяв особливу увагу В. Сухомлинський. Стан методичного супроводу позаурочної роботи з української мови в 70-х рр. XX ст. частково висвітлено С. Яворською. Означену проблему порушували вітчизняні педагоги, методисти, учителі (Г. Аркушин, Л. Біятенко, А. Гамалій, Г. Передрій, В. Цимбалюк та ін). розкривали зміст, тематику та структуру позаурочних занять.

Мета статті: показати розвиток позакласної роботи з української мови в період 60–70-х рр. ХХ ст. як одну з форм здобуття поглиблених українськомовних знань.

Основний зміст дослідження. Сучасна українськомовна освіта реалізується за допомогою таких форм навчання учнів: урок, домашня робота, семінарські заняття (для учнів ІХ–ХІ-х класів), практикуми, факультативні заняття, навчальні екскурсії, предметні гуртки і наукові товариства, олімпіади, конкурси, виставки учнівських робіт та консультації, заліки, екзамени.

Позакласне навчання української мови здійснюється, переважно, під час роботи гуртків, факультативів, спецкурсів, наукових товариств.

Як відомо, розпочата в повоєнні роки державними урядовцями “русифікація” усіх сфер діяльності суспільства, з одного боку, позбавила розвитку змісту поглибленого вивчення української мови, однак, з іншого, – націлювала керівні органи освіти України вести “боротьбу” за високу якість уроку й організацію позакласної роботи [5, с. 3]. Перехід із семирічної освіти на обов’язкову восьмирічну (1959–1960 н.р.) спрямовував на збільшення “питомої ваги трудового навчання учнів”. Координація навчально-виховного процесу в 60-х рр. ХХ ст. була орієнтована на політехнічний цикл предметів, що відобразилось на змісті української мови загалом. Лише введення в 1966 році факультативів з української мови як доступного та поширеного виду диференційованого навчання (програма факультативних занять була затверджена в 1969 р.) передбачала опанування учнями матеріалу, що не вивчався на уроках. Зміст програми скеровував учителя на поглиблення знань в учнів 8-9-х класів із практичної стилістики на основі творів, які вивчаються в курсі літератури [7]. Заняття факультативів передбачали виконання неоднакового виду роботи з текстами різних стилів: виразне читання, виконання елементів творчого дослідження твору (діалектна лексика, синоніми, неологізми), переосмислення отриманої інформації для підготовки доповідей, написання до газет нарисів, складання ділових паперів

[7]. Однак учителі-практики відчували гостру потребу в методичних розробках позакласних занять з української мови.

У 1964 році вийшов методичний посібник А.Гамалія “Розвиток усної і писемної мови учнів у позакласній роботі”, який містив орієнтовні плани роботи гуртків, зразки цікавих завдань. С.Яворська називає названу працю “єдиним дослідженням”, яке допомагало учителям в організації та проведенні позаурочних занять. Цінним, на думку дослідниці, була запропонована автором “краєзнавча робота, проведення топонімічних досліджень, види наочних посібників, методика їх використання”[10, с. 66].

На нашу думку, методично правильною є подана класифікація видів позакласної роботи, до яких А. Гамалій відносив мовний гурток, стінну пресу, роботу керівника класу щодо піднесення грамотності, шкільний поштово-телеграфний вузол, шкільну бібліотеку, проведення екскурсій, виготовлення наочних посібників [3]. На сторінках методичних журналів методист ділився досвідом роботи, розкривав причини недооцінки роботи гуртків з української мови. Методист вважав за доцільне план роботи складати на півріччя, зазначаючи тематику засідань та види роботи. У роботі гуртка особлива увага мала приділятися виголошенню доповідей та повідомлень. Тематика їх рекомендувалася бути різноманітною і передбачала проведення дослідницької роботи: “Як виникла мова?”, “Історія розвитку української мови”, “Літературна мова і діалекти”, “Історія письма”, “Пряме і переносне значення слів”, “Словниковий склад української мови”, “Інтернаціональні слова в сучасній українській мові”, “Історія нашого алфавіту”, “Крилаті слова і вирази”, “Походження наших прізвищ” тощо. На початку навчального року гуртківці обирали самостійно тему дослідження, складали план доповіді й опрацьовували відповідну літературу. Учнів зацікавлювали до проведення тематичних учнівських конференцій (“Як і чому люди навчилися говорити?”, “Чому ми говоримо голосом?”, “Як розвивалися мови на Землі?”), на яких обов’язковими були виголошення доповідей, інсценізації загадок, вікторини. Усі учасники конференції

відстежували дотримання стилю мовлення виступаючими, фіксували допущені помилки, потім коментували виступи. За підсумками такого заходу обирався кращий знавець мови.

А. Гамалій радив широко використовувати на заняттях матеріал із цікавої граматики. Цінними є поради методиста щодо залучення гуртківців до написання поетичних і прозових творів, які розміщувалися в стінній газеті “Рідне слово” й обговорювалися в колективі. У шкільній газеті “За грамотність”, яка виходила щочверті, матеріали подавалися в три колонки: перша висвітлювала питання значення мови в житті людини, у другій подавалися уривки письмових творів із виправленими стилістичними помилками, словами з грубими орфографічними помилками. В останній колонці розміщувалися кореспонденції: про поліпшення грамотності, матеріали цікавої граматики, запитання, кросворди, загадки, ребуси, шаради тощо. Відповіді на запропоновані в газеті завдання учні писали на окремих аркушах і опускали в скриньку. Також гуртківці випускали рукописний журнал з поетичними творами, оповіданнями, малюнками та ілюстраціями до них. Учні привчали виконувати дослідницьку роботу: збирати фольклорний і топонімічний матеріал, записувати історію походження географічних назв, народні пісні, прислів'я. Такі завдання сприяли збагаченню словникового запасу, набувати знань з діалектології, розпізнавати діалектизми, знати різні відхилення від літературної мови [3].

Неоцінним скарбом для вітчизняної лінгводидактики залишається доробок Г. Передрій “Позакласна робота з української мови в 4–8-х класах”, яка вийшла друком наприкінці 70-х рр. Відома дослідниця поділяла думку А. Гамалія і вважає позакласну роботу як “обов'язковий складник” навчально-виховного процесу, що сприяє поглибленню, розширенню і вдосконаленню знань. Розроблені методистом принципи проведення позакласної роботи з української мови, зміст і форми роботи застерігають учителів від дублювання і продовження роботи, розпочатої на аспектних уроках [6].

Для задоволення освітніх запитів учнів з мовознавства Г. Передрій вважає необхідно мати продуману “систему позакласної роботи протягом усіх років навчання дітей в школі, починаючи від початкових до старших класів” [6, с. 18]. Науковець до систематичної позакласної роботи відносить мовний гурток, динамічні кутки мови, стінну мовну пресу, журнали й альманахи, сплановані на півріччя радіопередачі, до епізодичних – заходи, які популяризують мову (виставки, лекції, бесіди), мовні конкурси (вікторини, КВК, олімпіади), свята мови (вечори, ранки, дні, декади, тижні), мовна преса, екскурсії (до бібліотеки, редакції, друкарні, поштамту, на підприємство).

Розпочата на початку 70-х років ХХ ст. за “директивами” керівних органів профорієнтаційна робота внесла доповнення у зміст позакласних занять з української мови. Так, учні залучалися до краєзнавчої роботи, екскурсій на виробництва, написання нарисів, творів про кращих за професією. В. Сухомлинський, підкреслюючи важливість такої роботи, зазначав, що “роки гурткової роботи є періодом творчих шукань; за цей час вихованці пізнають свої нахили, здібності, що в майбутньому допоможе їм свідомо обрати спеціальність” [8, с. 46]. Відомий педагог наголошував на всебічному розвитку учнів та системі навчання, в основу якої треба “покласти живе слово і творчість дитини” [9, с. 360].

У 70-х рр. особливий інтерес і захоплення в учнів викликала така форма навчання української мови, як робота шкільного радіовузла. Для організації і проведення радіопередач створювався комітет із гуртківців на чолі з редактором (керівником гуртка). Актив шкільного радіо, готуючи черговий випуск, добирав цікавий матеріал, опрацьовував його до ефіру. Радіопередачі мали суто інформаційний характер (повідомлялося про важливі події в школі, факти, проводився огляд шкільної преси).

Особлива роль у позакласній роботі з української мови відводилася граматичним іграм, які сприяли закріпленню виучуваного на уроках теоретичного матеріалу. Така форма закріплення знань носила ігровий

характер (“граматичне доміно”) і слугувала “засобом піднесення до виучуваного матеріалу” [2, с. 67]. У методичних часописах учителі-словесники ділилися досвідом з колегами, пропонували розробки дидактичного матеріалу [1; 2; 4].

Отже, розвиток позакласної роботи з української мови в 60–70-х роках ХХ ст. сприяв виробленню граматичних знань, формував уміння працювати в колективі, засобами мови розв’язувати поставлені керівником завдання.

Незважаючи на увагу до позакласної роботи з української мови, науково-методичних здобутках в цій царині зазначимо, що 60–70-х роках ХХ ст. недостатню увагу було приділено міжпредметним зв’язкам. На нашу думку, проведена науково-пошукова робота на заняттях гуртка могла продовжуватися під час інших видів самостійної роботи: виконання домашнього завдання, у класі, на аспектних уроках тощо. Педагогами не планувалася робота щодо укладання гуртківцями словників діалектизмів, словників неологізмів, словників-довідників тощо з обов’язковою презентацією перед учнівським колективом.

Література:

1. Аркушин Г.Л. На заняттях мовного гуртка / Г.Л.Аркушин // Українська мова і література в школі. – 1986. – №4. – С.62 – 65.
2. Біятенко Л.О. Граматичні ігри в позакласній роботі / Л.О.Біятенко // Українська мова і література в школі. – 1972. – №8. – С.67 – 68.
3. Гамалій А.Т. Розвиток усної і писемної мови учнів у позакласній роботі. – К. : Рад. шк. – 1964. – 85 с.
4. Гмир І.С. Позакласна робота з мови /І.С.Гмир // Українська мова і література в школі. – 1966. – №8. – С.61 – 67.
5. Збірник наказів та розпоряджень міносвіти УРСР. 1952. – №20. – 22 с.
6. Передрій Г.Р. Позакласна робота з української мови в 4-8-х класах. – К.: Рад. шк. – 1979. – 157 с.

7. Програма факультативних занять з української мови і літератури. – К.: Рад. школа. – 1969. – 25 с.

8. Сухомлинський В. О. Виховання в учнів любові і готовності до праці/ В. Сухомлинський. – К. – 1959. – Серія І. – №6. – С.46.

9. Сухомлинський В. О. Вибр. Твори у 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С.360.

10. Яворська С.Т. Становлення і розвиток методики навчання української мови в середній школі: У 2-х кн. / за ред. А.П.Загнітка. – Слов'янськ: ПП “Канцлер”, 2004. – Кн. 2 (30–90-і роки ХХ ст.). – 187 с.

Развитие внеклассного украиноязычного образования (60-70-е гг. ХХ ст.)

Аннотация. В статье рассмотрены исторические условия развития форм внеклассной системы образования в общеобразовательных учреждениях Украины в период 60-70-х гг. ХХ столетия. Высветлено позитивные и негативные стороны организации, содержания внеклассной работы по украинскому языку.

Ключевые слова: развитие, внеурочные занятия, внеклассная работа, формы обучения, формы работы.

The development of Ukrainian-extracurricular education (60-70 years XX century)

Annotation. The article deals with the historical conditions of forms extracurricular learning system of Ukrainian language in schools of Ukraine during the 60-70 years of the twentieth century. The positive and negative aspects of the organization and content of extracurricular activities on Ukrainian language are demonstrated.

Keywords: development, after school classes, extracurricular activities, learning, forms of work.